

เปรียบเทียบคติความเชื่อและ
รูปแบบของธรรมาสันในภาคอีสาน
และนครหลวงเวียงจันทน์ สปป.ลาว
Moral Precept, Belief, and
Pulpit Pattern in The North Eastern
Region and Vientiane Capital of
Loa People's Democratic Republic

นิยม วงศ์พงษ์คำ
Niyom Vomgpongcam

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องเปรียบเทียบคติความเชื่อและรูปแบบของธรรมาสันในภาคอีสาน และนครหลวงเวียงจันทน์ สปป.ลาว มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อ 1) ศึกษาพัฒนาการความเป็นมาและเหตุปัจจัยในการสร้างธรรมาสัน 2) คติความเชื่อในการสร้างธรรมาสัน 3) ความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีต่อการสร้างและการใช้ธรรมาสันในภาคอีสานและนครหลวงเวียงจันทน์ สปป.ลาว โดยใช้ข้อมูลจากเอกสารและภาคสนาม เครื่องมือที่ใช้คือแบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ นำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยปรากฏดังนี้

ธรรมาสันเป็นงานศิลปสถาปัตยกรรมที่ใช้ประกอบพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนา เน้นประโยชน์ใช้สอยและความงามเป็นสำคัญ มีการพัฒนารูปแบบตามสภาพของบริบทพื้นที่ เศรษฐกิจ สังคม และความเชื่อ สามารถแบ่งรูปแบบและโครงสร้างของธรรมาสันได้ 3 แบบ คือ 1) แบบแท่นหรือเตียง 2) แบบธรรมาสันตั้ง 3) แบบหอธรรมาสันหรือธรรมาสันบุษบก มีหลังคา ส่วนการสร้างมีมูลเหตุมาจาก 1) ปัจจัยจากพุทธประวัติ 2) ปัจจัยอันเนื่องมาจากพระธรรมวินัย 3) ปัจจัยอันเนื่องมาจากประเพณี และคติความเชื่อ ส่วนคติความเชื่อในการสร้างธรรมาสัน มีคติความเชื่อหลายด้าน คือ คติความเชื่อเกี่ยวกับการใช้วัสดุอุปกรณ์ คติความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ธรรมาสัน

และคติเกี่ยวกับการตั้งธรรมาสัน ความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีต่อการสร้างและการใช้ธรรมาสัน พบว่า มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ โดยเฉพาะใช้เทศน์ในบุญมหาชาติซึ่งชาวอีสานและชาวลาวให้ความสำคัญมาก

ปัจจุบันธรรมาสันโบราณลดบทบาทลงเนื่องจากบางท้องถิ่นมีความนิยมธรรมาสันตั้งแบบภาคกลางของไทย หลายแห่งขาดการอนุรักษ์โดยเฉพาะเขตนครหลวงเวียงจันทน์ และในเขตเมืองใหญ่ของภาคอีสาน มีการจำหน่ายธรรมาสันโบราณให้นักสะสมของเก่าเป็นจำนวนมาก หากมีการสร้างขึ้นใหม่ก็จะสร้างธรรมาสันอย่างง่ายและส่วนมากก็เน้นเพียงประโยชน์ใช้สอยเท่านั้นไม่เน้นความงาม

ABSTRACT

The objectives of the present article are to study 1) the development of Buddhist pulpit construction, 2) the precepts and beliefs concerning pulpit construction, and 3) relationship of the community in building and using pulpits in Northeast Thailand and Vientiane through documents and field work. The research instruments were observation forms and interviews. Data were analyzed based on the objectives and the findings were presented in descriptive form. The findings are summarized below.

The pulpit is an architectural art work used for Buddhist rituals or ceremonies; its traditional construction focused on both utility and aesthetic considerations. The pattern was developed according to space, economics, society, and beliefs. There were three kinds of pulpit structures: 1) a stand, 2) a stool, and 3) a tower or a movable throne with four posts supporting a spire. The construction was related to 1) factors from the Buddha's biography, 2) factors from Dharma discipline, and 3) factors from tradition and moral precepts. There were many aspects of moral precepts and beliefs related to the use of materials and supplies. Regarding the community's role in building and using pulpits, the research found that there was a relationship with the tradition of heet sib song klong sibsee, twelve-month ceremonies, especially for preaching during the Bun Maha Chat which was and still is very important in Isan and Laos.

Currently the role of the traditional pulpit has decreased because in some areas it was replaced with the chair pulpit found in Central Thailand. In many areas, especially in Vientiane and big cities in the Isan region there was no effort to preserve old pulpits, and they were sold to antique collectors. When new pulpits were built, most of them were designed for utility only and not for aesthetic considerations.

บทนำ-ภูมิหลัง

ราวพุทธศตวรรษที่ 23 คนอีสานโบราณคงเป็นคนพื้นเมือง ซึ่งได้แก่พวก เขมร ลัวะ กูย ฯลฯ คนเหล่านี้เริ่มมีหลักฐานการติดต่อกับกลุ่มชนไทลาวในแขวงจำปาสัก และเวียงจันทน์ ในช่วงนี้ไม่ปรากฏหลักฐานทางศิลปะเด่นชัดนัก จนราว พ.ศ. 2231 เกิดจลาจลในเวียงจันทน์เป็นเหตุให้ลาวอพยพเข้าสู่อีสานเป็นจำนวนมาก (เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี, 2550) ในราวปี พ.ศ. 2313-2319 เกิดกบฏครั้งใหญ่อีกครั้งในประเทศลาว เป็นเหตุให้เกิดการอพยพครั้งที่ 2 เข้าสู่แผ่นดินอีสาน การอพยพครั้งนี้นับเป็นการอพยพครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์อีสานเพราะปรากฏงานศิลปวัฒนธรรมแบบล้านช้างกระจายอยู่ในอีสานมากมาย เช่น พระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม รูปแบบบ้านที่อยู่อาศัย งานศิลปกรรมอื่นๆ อีกเช่น ธรรมาสัน หอแจก หอไตร สิม ฯลฯ นับแต่นั้นมาอีสานก็เกิดเมืองใหม่ขึ้นเรื่อยๆ จนขยายเป็นเมืองใหญ่ตามริมฝั่งขวาแม่น้ำโขง แต่ก็ไม่ได้เกี่ยวข้องกับอาณาจักรสยามมากนัก ส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับชาวล้านช้างหรือลาวมากกว่า ครั้นถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ได้มีการจัดการปกครองในรูปแบบใหม่ เวียงจันทน์ หลวงพระบาง และจำปาสัก จึงได้กลับไปเป็นประเทศลาวดั้งเดิม (สุนทร โพธิสาร, 2534)

ต่อมากรุงเทพฯ เริ่มเข้ามามีบทบาทในภาคอีสานมากขึ้นประกอบกับคนอีสานรวมทั้งพระสงฆ์ในอีสานมีโอกาสเข้าไปศึกษาในกรุงเทพฯ มากขึ้น เป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงศิลปวัฒนธรรมครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งในภาคอีสาน รูปแบบดั้งเดิมมาปรับเปลี่ยนไปตามอิทธิพลของกรุงเทพฯ และภาคกลางมากขึ้น เช่น ได้นำเอารูปแบบและโครงสร้างของอุโบสถ (โบสถ์) แบบภาคกลาง มาสร้างแทนสิม (อีสานเรียกโบสถ์ว่า “สิม”) นำเทคนิคการเขียนจิตรกรรมฝาผนังแบบบางกอกมาใช้ที่วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี นอกจากนั้นยังพบอิทธิพลของศิลปะแบบภาคกลางปรากฏบนงานศิลปกรรมอื่นๆ อีก เช่น พระพุทธรูป ประติมากรรมประดับอาคาร และ ธรรมาสัน (นิยม วงศ์พงษ์คำ, 2547)

คำว่า “ธรรมาสัน” มาจากคำว่า “ธรรม” สันธิกับคำว่า “อาสน์” คำว่า ธรรม หมายถึง คุณความดี คำสั่งสอนในศาสนา หลักประพฤติปฏิบัติในศาสนา ความจริง

ความยุติธรรม ความถูกต้อง กฎหรือกฎเกณฑ์ กฎหมาย หรือหมายความว่าสิ่งทั้งหลายหรือสิ่งของ ส่วนความหมายของคำว่า อาสน์ หมายถึง ที่นั่ง เครื่องปูรองนั่ง ใช้สำหรับพระภิกษุสามเณร ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของธรรมาสน์ไว้ว่า เป็นที่สำหรับนั่งแสดงธรรม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2531: 422) มีเกือบทุกวัดในภาคอีสาน และสปป.ลาว หากจำแนกโดยยึดเอารูปแบบเป็นหลัก ธรรมาสน์ มี 3 แบบ คือ 1. ธรรมาสน์แบบแท่นหรือเตียง 2. ธรรมาสน์ตั้ง หรือ เก้าอี้ 3. ธรรมาสน์ทรงปราสาท หรือธรรมาสน์ยอดแหลมมีหลังคามักทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก มีฐานสูงเป็นเสาสี่ต้น ด้านข้างมักฉลุหรือสลักไม้โปร่งเป็นลวดลายต่างๆ เช่น ลายพันธุ์พฤกษา ลายกนก ลายเครือเถา ลายรูปบุคคล และลายสัตว์ มีบันไดทางขึ้นอยู่ด้านหลังเพื่อสะดวกต่อการขึ้นลงแลดูไม่อุจาดตา หลังคามียมทำหลังคาซ้อนกันหลายชั้นคล้ายภาคกลางและล้านนา ถ้าจะเปรียบเทียบงานแกะสลักไม้ภาคอีสานและลาวกับภาคกลางและล้านนาอย่างหยาบๆ แล้ว ไม้แกะสลักอีสานและลาวก็อาจดูต้อยไปบ้าง แต่ถ้าจะศึกษาถึงจิตวิญญาณอย่างลึกซึ้งแล้ว ไม้แกะสลักของล้านช้าง (อีสานและลาว) โดยเฉพาะธรรมาสน์จะเป็นความบริสุทธิ์ เรียบง่าย ตรงไปตรงมา ตามปรัชญาของคนท้องถิ่นคือ รู้ อยู่ รู้ มี รู้ ดี รู้ พอ อย่างเหมาะสมลงตัว ความงดงามแบบสวยซื่อของคนอีสานและลาว ได้ถูกหล่อหลอมด้วยความงดงามอย่างเป็นระบบ มีแบบแผน ถูกต้องตามคติอย่างเคร่งครัดตามแบบอย่างของสยาม ได้ผสมผสานกันอย่างลงตัว ดังปรากฏในลวดลายไม้แกะสลักที่พบบนโครงสร้างของธรรมาสน์ในภาคอีสานและลาวจนบางครั้งแทบจะแยกขนาดออกจากกันไม่ได้ (แน่น้อย ปัญจพรรค, 2536) หากแต่ว่าในปัจจุบันธรรมาสน์ได้ถูกทอดทิ้งปล่อยปละละเลยให้กลายเป็นเพียงเศษไม้ไร้ค่าที่มีอาจจะหวนกลับมาใช้ผู้คนในสังคมอีกต่อไป กอรปกับกระแสของความสะดวกสบายจนกลายเป็นความมั่งง่ายไม่สนใจคุณค่าทางสุนทรียภาพมากไปกว่าการใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเป็นที่ตั้ง ซึ่งได้ส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม คติความเชื่อ วิถีชุมชนที่มีต่อการสร้าง การใช้ธรรมาสน์ในอาณาบริเวณลุ่มน้ำโขงโดยเฉพาะภาคอีสานและนครหลวงเวียงจันทน์อย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้

1. พัฒนาการ ความเป็นมาและเหตุปัจจัยในการสร้างธรรมาสน์

การสร้างธรรมาสน์มีมาตั้งแต่เมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนนัก แต่สันนิษฐานว่าอาจเป็นการวิวัฒนาการมาจากความคิดที่ต้องการจะสร้างที่นั่งสำหรับพระสงฆ์แทนการนั่งบนแท่นหิน หรือขอนไม้แต่โบราณโดยในขั้นแรกอาจเป็นเพียงแท่นไม้ธรรมดาคล้ายโต๊ะ ต่อมาภายหลังจึงได้ดัดแปลง ตกแต่งให้ธรรมาสน์มีรูปทรงสวยงามมากขึ้น จากความคิดที่ว่าพระสงฆ์เป็นผู้ทรงศีล ได้รับความเคารพอย่างสูงจากพุทธศาสนิกชน และเมื่อพระสงฆ์เป็นผู้นำพระคัมภีร์ ซึ่งเป็นพระธรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธเจ้ามาเทศนาถ่ายทอดสู่ประชาชน ดังนั้นพระสงฆ์จึงควรจะได้นั่งในที่อันควร ในที่ที่สูงกว่าคนธรรมดา โดยทั่วไปจะประดับตกแต่งให้งดงามโดยเฉพาะในสมัยโบราณพุทธศาสนิกชนถือว่าธรรมาสน์เป็นสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่ง จึงมีการประดับตกแต่งให้มีความวิจิตรพิสดาร บางแห่งทำเหมือนจำลองปราสาทและแท่นที่ประทับของกษัตริย์ โดยย่อสัดส่วนให้เล็กลง ธรรมาสน์ส่วนมากจะทำด้วยไม้ มีการแกะสลักลงรักปิดทองและประดับด้วยกระจกสีอย่างประณีตงดงามโดยทั่วไปของธรรมาสน์ สามารถแบ่งได้เป็น 3 แบบคือ

1. **แท่นหรือเตียง** เป็นธรรมาสน์แบบเก่าแก่ที่สุดตั้งแต่สมัยสุโขทัย มีขนาดไม่ใหญ่นัก เป็นแท่น 4 เหลี่ยม ไม่มีพนัก สูงจากพื้นประมาณ 1 ศอก ขาเตียงอาจเป็นขาตรงธรรมดาหรืออาจเป็นขาสิงห์หรือขาหมี สร้างขึ้นด้วยไม้หรือหิน เมื่อพระสงฆ์ขึ้นนั่งเทศนาอาจปูด้วยพรม เสื่อหรือผ้าหรือไม้อะไรเลย สันนิษฐานว่าธรรมาสน์แบบแท่นหรือเตียงนี้ใช้กันมากในสมัยสุโขทัย เพราะเป็นยุคที่เคร่งครัดต่อพระธรรมวินัยมาก พระภิกษุนิยมความเรียบง่ายและสันโดษ แม้จะมีการค้นพบหลักฐานทางศิลปวัตถุต่างๆ เช่น เครื่องปูนปั้น เครื่องสำริด เครื่องสังคโลก และเครื่องจำหลักไม้ อยู่เป็นจำนวนมากแต่ก็ไม่ปรากฏร่องรอยของธรรมาสน์แบบอื่นเลย ส่วนในอีสานและสปป.ลาวพบธรรมาสน์รูปแบบนี้น้อยมากในปัจจุบันถือว่าไม่นิยมใช้แล้ว

2. **ธรรมาสน์ตั้ง** มีลักษณะคล้ายเก้าอี้เตี้ย สูงไม่มาก มีพนักพิงและพนักเท้าแขนทั้ง 2 ด้าน ขนาดกว้างยาวพอเหมาะสำหรับให้พระสงฆ์จะนั่งขัดสมาธิ

หรือพับเพียบได้อย่างสบาย ธรรมเนียมแบบนี้มักทำเป็นตั้งเท้าสิงห์ ส่วนที่ใต้รับการประดับตกแต่งอย่างงดงามคือพนัทั้ง 3 ด้านและฐานโดยรอบ สร้างด้วยไม้ ลวดลายส่วนมากเป็นการแกะสลักปิดทองล่องชาด บางหลังลงรักประดับมุขวัด บางแห่งตั้งธรรมาสน์กับพื้น บางแห่งตั้งบนเตียงขาลิงหรืออีกทีหนึ่ง ทำให้สูงกว่าพื้นธรรมดามาก พระสงฆ์ต้องก้าวขึ้นหลายทอดจึงจะถึงธรรมาสน์ การตั้งธรรมาสน์ให้สูงขึ้นภายหลัง เพราะต้องการให้พระสงฆ์สูงดูเด่นกว่าคนทั่วไป และมีธรรมเนียมมนั่งเก้าอี้ฟังเทศน์กันมากขึ้น

3. ธรรมเนียมหรือบุษบกธรรมาสน์ คำว่า “บุษบก” ว่าเป็นศัพท์ที่มาจากอินเดีย หมายถึง สิ่งที่ทำด้วยดอกไม้ มีรากศัพท์มาจากคำว่า “บุษบก” หรือ “บุษบา” ซึ่งแปลว่า ดอกไม้ ส่วนบุษบกของไทย หมายถึง เรือนยอดขนาดเล็ก บางแห่งเรียกว่า ชุ่มยอดบุษบกนี้สามารถเคลื่อนที่ได้ มีขนาดใหญ่ตั้งแต่คนสามารถเข้าไปนั่งได้คนเดียวจนถึงขนาดเล็กที่คนไม่สามารถเข้าไปได้เลย ทำหลังคาซ้อนกันตั้งแต่ 3 ชั้น ถึง 5 ชั้น ผังบุษบกส่วนมากเป็นรูป 4 เหลี่ยมจัตุรัสหรือ 4 เหลี่ยมย่อมุมไม้ 12 มีส่วนน้อยที่ทำเป็นทรงกลมหรือทรง 8 เหลี่ยม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2531)

บุษบกมีความสัมพันธ์กับมณฑปและปราสาทตามคติขางไทยสร้างเป็นเรือนยอดคือ หลังคาซ้อนกันเป็นชั้นๆ ปลายสุดมียอดแหลม ชั้นของหลังคานี้จะค่อยๆ ลดขนาดลงตามลำดับ ฉะนั้น ทรงของหลังคาเรือนยอดทั้ง 3 แบบนี้ จึงมีขนาดเล็กเรียวยาวขึ้นไป เป็นลักษณะที่ขางเรียกว่า “ทรงจอมแห” ที่เรียกเช่นนี้เพราะคล้ายกับรูปทรงของแห

ทั้งปราสาท มณฑปและบุษบกของไทยเป็นเรือนยอดเหมือนกันในภาษาบาลีมีคำเฉพาะใช้เรียกอาคารที่มียอดซ้อนกันหลายชั้นว่า “กุฎาคาร” ฉะนั้นบรรดาเรือนยอดทั้งหลายของอินเดีย จึงเรียกว่า กุฎาคารทั้งสิ้น ที่มาของเรือนยอดหลังคาเป็นชั้นๆ ของไทยนี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ประทานข้อวินิจฉัยไว้ว่า เดิมคงสร้างเป็นเรือนชั้นซ้อนกันแบบ “เถะ” ของจีนหรือแบบปราสาทของพม่า ต่อมาภายหลังทำซ้อนกันเฉพาะหลังคา หน้าต่างของเรือนแต่ละชั้นจึงหายไป ทำเป็นชั้มบันแถลง ประดับไว้ตามชั้นของหลังคา เครื่องยอดแทน

การย่อหน้าต่างเหลือเป็นเพียงชั้มเครื่องประดับเช่นนี้ ปรากฏอยู่ในอินเดียเช่นกัน โดยทำเป็นวงโค้งเกือกม้าขนาดเล็กเรียกว่า “กุฑู” นอกจากนี้ชั้มจะนำขนาดเล็กที่ประดับกันบนยอดปราสาทนั้น ก็มีความหมายถึง หน้าต่างของเรือนเช่นกัน ถ้าพิจารณาลักษณะสถาปัตยกรรมภาคเหนือประกอบจะเห็นว่า หลังคาแต่ละชั้นประดับด้วยรูปสามเหลี่ยม ซึ่งย่อมาจากหน้าจั่วหรือหน้าบัน จึงอาจสันนิษฐานได้อีกประการหนึ่งว่า บันแถลง ซึ่งประดับหลังคาอาจจำลองมาจากหน้าบันก็ได้ ธรรมาสน์รูปแบบนี้ในอดีตนิยมสร้างกันมากทั้งในอีสานและสปป.ลาวเพราะสง่างามอลังการ สามารถประดับประดาตกแต่งธรรมาสน์ได้อย่างสนุกสนานในงานบุญ โดยเฉพาะงานบุญเดือนสี่หรือบุญผะเหวดปัจจุบันไม่นิยมสร้างแล้วเพราะไม่มีขางประการหนึ่ง ใช้ขางสำหรับการสร้างสูงประการหนึ่งที่สำคัญประการสุดท้าย คือ มีธรรมาสน์โหล (ธรรมาสน์สำเร็จรูป) จำหน่ายในท้องตลาดเป็นจำนวนมาก ซึ่งพุทธศาสนิกชนทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขงนิยมซื้อนำไปถวายวัดแทนการสร้างธรรมาสน์ นับเป็นการฆ่าตัดตอนการสร้างธรรมาสน์ตามรูปแบบและคติเดิมจนแทบไม่เหลือไว้ให้เยาวชนรุ่นหลังได้ชื่นชม และศึกษากันในปัจจุบัน

สำหรับเหตุปัจจัยในการสร้างธรรมาสน์ของคนสองฝั่งลำน้ำโขงนั้น มีเหตุปัจจัยหลักๆ อยู่ 3 ประการ คือ 1) ปัจจัยจากพุทธประวัติ 2) ปัจจัยอันเนื่องมาจากพระธรรมวินัย 3) ปัจจัยอันเนื่องมาจากประเพณี นอกจากนี้คนอีสานยังเชื่อว่าการสร้างธรรมาสน์จะทำให้ได้รับอานิสงค์ ซึ่งเป็นการหวังผลในภพหน้า สำหรับในภพปัจจุบันเชื่อว่าจะให้เป็นที่พักพิงของสัตว์คนทั่วไป อยู่ดีกินดี มีความสุขทั้งตนเองและครอบครัว นอกจากนั้นพบว่าการสร้างธรรมาสน์ขึ้นมาแต่ละหลังขางอีสานยังได้แสดงปรัชญาชีวิตไว้บนธรรมาสน์ เพื่อเป็นการสั่งสอนอบรม ดัดเตือนให้คนเป็นคนดีของสังคมอีกประการหนึ่งด้วย

2. คติความเชื่อในการสร้างธรรมาสน์

ในการสร้างธรรมาสน์แต่ละครั้งสิ่งที่สำคัญและเป็นหัวใจในการสร้าง คือ คติความเชื่อเพราะคติความเชื่อ คือ กรอบแนวคิด คือ ตัวกำหนดกฎเกณฑ์ทุกอย่าง

ตั้งแต่ก่อนการสร้างระหว่างการสร้างและหลังจากการสร้างเสร็จล้วนอยู่ภายใต้คติความเชื่อทั้งสิ้นในงานวิจัยนี้ได้แบ่งคติความเชื่อออกเป็น 6 ประการ คือ

2.1 คติความเชื่อเกี่ยวกับการใช้วัสดุอุปกรณ์ในการสร้างธรรมาสัน วัสดุ-อุปกรณ์สำหรับการสร้างและประดับตกแต่งธรรมาสัน ได้แก่ ไม้ ปูน อิฐ (ดินจี่) กระจก สังกะสี สี รัก กระดาษเงินกระดาษทอง นิยมใช้ไม้เนื้อแข็งมากทำเป็นโครงสร้างหลักเพราะต้องแบกรับน้ำหนัก ไม้เนื้อแข็งปานกลางใช้แกะสลักไม้อัดใช้ฉลุลาย และไม้ไผ่ใช้เป็นส่วนประกอบอื่นๆ การเลือกไม้พบว่า มีคติในการเลือกไม้ตั้งแต่การโค่นต้นไม้ การเลือกไม้ รวมทั้งการดู ฤกษ์ เดือน วัน ที่เป็นมงคลในการสร้าง

2.2 คติความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ธรรมาสัน ส่วนมากใช้ในงานบุญเดือนสี่หรือบุญพระเวศ บางแห่งใช้ในงานบุญเดือนหกหรือบุญบั้งไฟ บางแห่งใช้ในงานมงคลและงานมหรสพต่างๆ ขึ้นอยู่กับความนิยมชมชอบของแต่ละท้องถิ่น นิยมทั้งเทศน์คู่ เทศนาธรรม เทศน์แจ่ง นั่งสวดปาติโมกข์ในที่ประชุมสงฆ์ทุกวันอุโบสถ และในประเพณีอันเกี่ยวเนื่องทางพุทธศาสนา

2.3 คติเกี่ยวกับการตั้งธรรมาสัน คติในการตั้งธรรมาสันจะคำนึงถึงความเหมาะสมตามเงื่อนไขของเวลาและสถานที่ที่เป็นเกณฑ์ จำแนกออกได้ 2 ลักษณะ คือ การตั้งธรรมาสันแบบถาวร และการตั้งธรรมาสันแบบเฉพาะกิจหรือชั่วคราว การตั้งธรรมาสันแบบถาวรมี 2 กรณี คือ กรณีตั้งในโบสถ์ และกรณีตั้งในศาลาการเปรียญ

2.4 คติความเชื่อเกี่ยวกับลวดลายประดับตกแต่งธรรมาสัน การประดับลวดลายบนธรรมาสันนิยมทำกัน 3 วิธี คือ การแกะสลักหุ่นต่ำแต่มีสี การฉลุลาย แต้มสีและการแต้มสีเขียนลาย ลวดลายส่วนมากจะพบบริเวณเรือนธรรมาสัน การประดับตกแต่งธรรมาสันแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ลวดลายที่ลอกหรือเลียนแบบจากธรรมชาติ ลายในลักษณะนี้ส่วนมากเป็นลายดอกไม้ ใบไม้ ลายประเภทเครือเถา กลุ่มที่ 2 คือ ลายประดิษฐ์ส่วนมากได้มาจากการเลียนลายประดิษฐ์จากเมืองหลวง ทั้งบางกอก (กรุงเทพฯ) และลายจากเมืองเวียงจันทน์หรือหลวงพระบาง ซึ่งจัดอยู่ในประเภทของลายช้างหลวงคติในการแกะสลักลาย

เพื่อการจำลองป่าในมหาเวสสันดรชาดกหรือการจำลองป่าหิมพานต์

2.5 คติความเชื่อเกี่ยวกับภาพเล่าเรื่องที่พบในธรรมาสัน ภาพเล่าเรื่องที่พบในส่วนต่างๆ ของธรรมาสัน มีหลายประเภท เช่น นิทานพื้นบ้านโดยเฉพาะเรื่องสังข์สินไชย พุทธประวัติ เวสสันดรชาดก และเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมโดยมีเจตนาเพื่อใช้ในการสั่งสอนเตือนสติพุทธศาสนิกชน

2.6 คติความเชื่อเกี่ยวกับภาพแกะสลักรูปสัตว์ที่ปรากฏบนธรรมาสัน การประดับตกแต่งธรรมาสันด้วยรูปสัตว์เสมือนการจำลองป่าหิมพานต์ในเทือกเขาเขาพระสุเมรุ

นอกจากคติความเชื่อที่ปรากฏในธรรมาสันแล้ว ธรรมาสันแต่ละหลังยังแสดงให้เห็นถึงปรัชญาธรรมที่มีคุณค่า คือ ปรัชญาธรรมในโครงสร้างของธรรมาสัน โครงสร้างของธรรมาสันที่ปรากฏในภาคอีสาน แบ่งเป็น 3 ส่วน ที่สำคัญ คือ ส่วนหลังคา ส่วนตัวเรือนธรรมาสัน และส่วนฐาน จุดประสงค์หลักในการสร้างเพื่อใช้ในการเทศน์มหาชาติอันมีเนื้อหาเกี่ยวกับการบริจาตทานครั้งยิ่งใหญ่ตามคติของพุทธศาสนา โครงสร้างในส่วนที่เป็นตัวเรือนธรรมาสันเป็นสัญลักษณ์แทนศาลาอาศรมซึ่งท้าววิษณุกรรมเนรมิตตามคำบัญชาของท้าวสักกะเทวราช ให้พระเวสสันดรพระนางมัทรี โอรสและธิดาซึ่งผนวชเป็นฤๅษีพำนักจำศีลภาวนา โครงสร้างส่วนฐานของธรรมาสันมีความหมายถึงเขาวงกต อันเป็นที่พระเวสสันดรเดินทางไปจำศีล

3. ความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีต่อการสร้างและการใช้ธรรมาสัน

ธรรมาสันถูกสร้างขึ้นตามความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน มีความสัมพันธ์บางส่วนเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี ของชาวอีสานและชาวลาว กลุ่มชนทั้งสองเผ่าพันธุ์มีความสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรม ฉะนั้นการประกอบศาสนพิธีจึงมีความคล้ายคลึงกัน การใช้ธรรมาสันจะเกี่ยวข้องการเทศนาในการประกอบงานบุญประเพณีและใช้เทศน์ในวันธรรมสวนะ ที่มีความชัดเจนที่สุดคือใช้ประกอบพิธีบุญมหาชาติหรือ บุญพระเวศ โรงพิธีจะถูกประดับด้วยดอกไม้และเครื่องบูชานานาชนิดเสมือนเป็นการจำลองป่าหิมพานต์ โดยมีธรรมาสันอยู่ตรงกลางโรงพิธี

งานบุญจะจัดขึ้น 2 วัน วันแรกเรียกว่าวันโฮมใช้เทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสนในตอนเย็น วันที่สองเรียกว่าวันเทศน์ เริ่มใช้เทศน์ตั้งแต่ตอนเช้าโดยเริ่มจากเทศน์สังกาศ ต่อด้วยเนื้อเรื่องทั้ง 13 กัณฑ์ จบลงด้วยการเทศน์ฉลอง ธรรมาส์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบในชุดเกลาทางสังคมโดยผ่านกระบวนการประกอบพิธีที่สื่อด้วยสัญลักษณ์และเนื้อหาของการเทศนา

บทสรุป

ข้อค้นพบที่เกิดขึ้นจากการศึกษาวิจัยพบว่า ภาพรวมของพัฒนาการความเป็นมาและเหตุปัจจัยในการสร้างธรรมาส์ คติความเชื่อในการสร้างธรรมาส์ รวมถึงรูปแบบความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีต่อการสร้างและการใช้ธรรมาส์ในภาคอีสานและนครหลวงเวียงจันทน์ สปป.ลาว นั้นมีรูปแบบที่เหมือนและคล้ายคลึงกันมาก จนไม่สามารถแยกความแตกต่างได้ อีกทั้งถ้ามองไปถึงสภาพการณ์ในปัจจุบันที่เกิดขึ้นกับธรรมาส์ในอีสานและนครหลวงเวียงจันทน์ สปป.ลาว แล้วยังพบว่า มีสภาพการณ์ที่สอดคล้องกันเป็นอย่างดี กล่าวคือ ในปัจจุบันธรรมาส์กำลังอยู่ในช่วงวิกฤต เพราะปัจจุบันแทบไม่มีการสร้างธรรมาส์ที่มีลักษณะเฉพาะตามแนวประเพณียึดครองโบราณที่มีอยู่เลย ส่วนมากเป็นของใหม่สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองการใช้งานแต่เพียงอย่างเดียว ข้างผู้สร้างไม่มีความประณีต มักง่าย ทำง่ายเสร็จง่าย แต่ไม่เน้นคุณค่าทางความงาม กอปรกับปัจจุบันพุทธศาสนิกชนส่วนมากนิยมสั่งซื้อธรรมาส์จากกรุงเทพฯ (ธรรมาส์โหลหรือธรรมาส์สำเร็จรูป) เพียงเพราะหาซื้อได้ง่ายตามท้องตลาด ไม่เสียเวลาในการสร้าง ราคาถูกและที่สำคัญปัจจุบันข้างฝีมือในการแกะสลักธรรมาส์นั้นเหลือน้อยเต็มที และไม่มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่ลูกหลานอย่างเป็นระบบ อีกทั้งในวัดบางแห่งก็ไม่สนใจใฝ่ดีในการอนุรักษ์ธรรมาส์โบราณ กลับปล่อยให้กลายเป็นขยะเป็น อาหารปลวกแมลงต่างๆ และบางแห่งกลับนำคุณค่าทางวัฒนธรรมมาแปรรูปเป็นเงินตราเพื่อจับจ่ายซื้อหาและอำนวยความสะดวกในวิถีชีวิตปัจจุบันเท่านั้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. 2515. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ 5 พระวินัยปิฎก เล่ม 5 มหาวรรค ภาค 2**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์ และคณะ. ม.ป.ป. **ช่างสิบหมู่**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- จำนง ทองประเสริฐ. 2534. **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์**. กรุงเทพฯ : อรุณ.
- จวีรียม มาเจริญ. 2520. **บุษบาธรรมาส์**. กรุงเทพฯ : การศาสนา.
- เฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี. 2550. รายงานการวิจัยเรื่องดนตรีลาวเดิม. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ชุมศรี ศิวะศรียานนท์. 2522. **สถาปัตยกรรมไทยพื้นฐานสำหรับช่างเทคนิค**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ศรีทองกิจพิศาล.
- โชติ กัลยาณมิตร. 2539. **สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธาดา สุทธิธรรม และธนสิทธิ์ จันทะรี. 2539. **สถาปัตยกรรมล้านนา : อีสาน เบื้องล้านนา**. ขอนแก่น : แก่นคำออฟเซ็ท.
- นิยม วงศ์พงษ์คำ. 2547. **ความสัมพันธ์ของชุมชนต่อธรรมาส์ในอีสาน**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- นิยม วงศ์พงษ์คำ. 2546. **ศิลปะอีสาน**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- แน่นน้อย ปัญจพรรค และสมชาย ณ นคร. 2535. **ศิลปะไม้แกะสลักสุโขทัย ออยุธยา รัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : เริงรมย์.
- แน่นน้อย ปัญจพรรค และสมชาย ณ นคร. 2536. **วิญญานไม้แกะสลักอีสาน**. กรุงเทพฯ : เริงรมย์.
- พวง มีนอก. 2536. **สุนทรียศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พิทักษ์ น้อยวงศ์. ม.ป.ป. ศิลปะลาว. มหาสารคาม : ภาควิชาทัศนศิลป์
และศิลปะการแสดง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. (เอกสารอัดสำเนา)

พิทักษ์ น้อยวงศ์. 2541. ศิลปกรรมท้องถิ่น. มหาสารคาม : ภาควิชาทัศนศิลป์
และศิลปะการแสดงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

วรยุทธ จันทมูล. 2542. ธรรมเนียมที่พบในจังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. (เอกสารอัดสำเนา)

สุนทร โพธิสาร. 2534. ประวัติศาสตร์ลาว. กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม
แห่งชาติลาว,

Paitoon Mikusol. 1984. **Social and Cultural History of North-Eastern
Thailand from 1868-1910 : A case study of the Huamuang Khamen
padong (Surin Sangkha and Khukhan).** Doctoral Thesis Washington
University.

Subhadradis Diskul. M.C. 1986. **Art in Thailand a Brief History.** Bangkok :
Amarin.